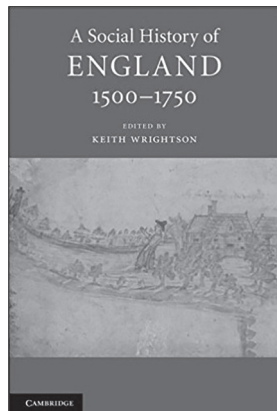

A Social History of England, 1500–1750. Ed.: Keith Wrightson. Cambridge, Cambridge University Press, 2017. 421.

A Cambridge University Press *A Social History of England* sorozatának legújabb kötete az érett (900–1200)¹ és a késő középkor (1200–1500)² után a kora újkor társadalomtörténetét tematizálja, a két korábbi kötethez hasonlóan számos különböző nézőpontból. A sorozat alapvető célja a társadalomtörténet-írás eddigi eredményeinek összefoglalása olyan módon, hogy az kellően informatív, azonban a témával ismerkedő olvasók (például egyetemi hallgatók) számára könnyebben befogadható legyen. A szerzők mindeközben igyekeznek új problémákat felvetni, ám a tanulmányok alapvetően nem friss kutatások eredményeit közlik, hanem a kurrens véleményeket szintetizálják egy-egy kérdéskörrel kapcsolatban. Mindezt azért is tehetik, mert a legtöbb szerző valóban az adott szakterület kiemelkedő képviselője. Összefoglaló jellegét semmiképp sem tekinthetjük negatívnak, hiszen a munka eredménye egy rendkívül jól használható kötet, mely az adott témákban jól strukturált rendszerben, elégséges információval látja el az olvasót. Külön érdeme a sorozatnak – és így e könyvnek is –, hogy megjelent kötetei nem a társadalomtörténet egy-egy szegmensével foglalkoznak, hanem igyekeznek a spektrum egészét lefedni. Így lesz mindegyik kötetben visszatérő téma többek között a jogrendszer és az emberek kapcsolata, a földbirtokrendszer, az írásbeliség, a vallás, a városiasodás kérdése, mindezt egyéb korszakspecifikus témákkal vegyítve (például a gyarmatosítással járó idegenség-tapasztalat vagy az éppen formálódó társadalmi csoportok identitástudata). Egy, a korszakkal kapcsolatban felmerülő kérdéseket jól összefoglaló gyűjteményről van tehát szó, mely olyan témákat is az olvasó figyelmébe ajánl, melyek elsődleges érdeklődési körétől esetleg távolabb állnak, azonban a korszakról alkotott teljesebb kép kialakításához nagyban hozzájárulhatnak.

A tanulmánykötet a bevezető és a záró tanulmányt is beleszámolva tizennyolc szöveget tartalmaz, amelyeket a szerkesztő három nagyobb fejezetbe sorolt. Az első (*Discovering the English – Az angolok felfedezése*³) azzal foglalkozik, hogy az angolok hogyan gondolkodnak önmagukról társadalomként, közösségként, ezt

¹ CRICK–VAN HOUTS, 2011.

² HORROX–ORMROD, 2006.

³ A fejezetek és a tanulmányok címeinek fordításai tőlem származnak. (V. Cs.)

a közösséget milyen gondolati struktúrák segítségével rendezik, illetve a tárgyalt 250 év alatt ezek a koncepciók hogyan változtak meg. A második fejezet (*Currents of Change – A változás áramlatai*) tanulmányai olyan társadalmi kérdéseket részleteznek, amelyek átalakuláson mentek át az 1500–1750 közötti időszakban, és változásuk erős hatást gyakorolt az angol társadalom struktúrájára és működésére. A tanulmányok egy-egy nagyobb fogalmat járnak körbe, többek között a földbirtokrendszer alakulását vagy az urbanizációt. A harmadik fejezetben (*Social Identities – Társadalmi identitások*) minden szöveg egy-egy társadalmi csoport önmeghatározására, a társadalmi identitások működésére (és átalakulására) fókuszál. A kötet végén található *Further Reading (További olvasmányok)* részben minden szerző a tanulmánya témája szempontjából fontos, kurrens szakirodalmi listát közöl.

A kötetben foglalt, egyébként szerteágazó témájú tanulmányokat több nézőpontbeli tényező is összetartja. Mindegyik szerző igyekszik a korszakot változás-központúan megközelíteni. Ez a tendencia a sorozat másik két kötetében is megfigyelhető, ellenben itt kifejezetten programadó témává válik. Keith Wrightson, a szerkesztő bevezető tanulmánya (*Introduction: Framing Early Modern England – Bevezetés: A kora újkori Anglia keretbe foglalása*) a címben nem szereplő *early modern* kifejezés létjogosultságával foglalkozik. Használatának retrospektív, mesterséges jellegére hivatkozva a kifejezést elutasító kutatókkal ellentétben Wrightson arra jut, hogy a korszak embere valóban szembesülhetett azzal a tapasztalattal, hogy az általa megélt változások sokkal nagyobbak minden korábinál, amely érzés a korszakban lezajló felfokozott gyorsaságú és mértékű gazdasági, társadalmi és kulturális átalakulásokról fakadt. Wrightson szerint ezeket a változásokat már a bennük élő emberek is érzékelték, és nemcsak a későbbi évszázadok kutatói aggatták a korszakra a korai modernség (mint az igazi modernség felé vezető lépés) megnevezést, hanem a korszak tapasztalata is valamiféle felfokozott újdonságot testesített meg. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy amennyiben elfogadjuk Wrightson álláspontját arról, hogy a kora újkor kifejezéssel egy olyan korszakot jelölhetünk, melyben a korábbiaknál intenzívebb, valamilyen módon jelentősebb változások zajlottak le, akkor egy, a reneszánszhoz hasonlóan területspecifikus kifejezést kapunk. Míg Angliáról beszélve az 1500–1750 közötti időszakot jogosan nevezzük *early modern*nek, vagyis kora újkornak – legalábbis a kötet ezt igyekszik bizonyítani –, addig ez nem feltétlenül van így más területek esetében.

A változás megjelenítése mellett fontos, visszatérő téma az identitástudat és az önazonosítás. Ez nemcsak az ennek szentelt fejezetben (*Social Identities – Társadalmi identitások*), de a kötet többi szövegében is megjelenik. Az első fejezetben ez magától értetődő, mivel ez az angolok önmagukról társadalomként való gondolkodásával foglalkozik. Cathy Shrank tanulmánya (*Crafting the Nation – A nemzetkovácsolása*) remekül bemutatja az „összangol” tudatot kialakító tényezők működését. A szerző igen szemléletesen emeli ki azokat a kulturális elemeket, melyek a nemzettudatot erősítik: a *Book of Common Prayer*; az első nyomtatott térképeket, melyek a kis, helyi egységeket beillesztik a nemzeti gondolkodás kereteibe; a populáris irodalmat, melyen keresztül a nemzeti történelem közös történelemmé válik. Nagy erénye a tanulmánynak, hogy nem a kultúra egy specifikus szeletére koncentrálna, hanem igyekszik a nemzettudat kialakulását a lehető legtöbb tényezőtől keresztül bemutatni.

Az egyes társadalmi osztályok, csoportok identitástudata a harmadik fejezet (*Social Identities – Társadalmi identitások*) szövegeinek központi témája. Henry French tanulmánya (*'Gentlemen': Remaking the English Ruling Class – „Gentlemanek”*: Az angol uralkodó osztály újrarajzolása) a *gentry*-t egy önmagát a közös kulturális, gazdasági és politikai vonások alapján csoportnak tekintő réteggé mutatja be. Ez a réteg a többihez hasonlóan formálódik a korszak változásai mentén. French szerint a *gentry*-t leginkább érintő változás az árak – különösképpen a gabonaárak emelkedése –, mely a földbirtokrendszerben kényszeríti ki a közösségükkel konfliktust okozó változtatásokat (például a bérleti díj növelése). Hasonlóan fontos a kólostorok VIII. Henrik uralkodása alatt végbement feloszlatása, mely a felszabaduló földbirtokokkal egyenesen vezetett a *gentry* számbeli növekedéséhez. A 17. század elején így egy megerősödött rétegről beszélhetünk, mely folyamatos közvetítőként működött a központi hatalom és a helyi közösség között. Ez teljesen megváltozott a forradalom utáni időszakban, mikor a *gentry* tagjai egyre inkább London felé fordultak, és egyre kevésbé vettek aktívan részt a vidéki életben, mindeközben számuk is folyamatosan csökkent. Ez a folyamat együtt jár az önazonosítás és az önreprezentáció átalakulásával és exkluzívabbá válásával (például a belépést szigorúan szabályozó klubok megjelenése) is.

A kötet a társadalmi csoportok között lefelé haladva a fejezet második szövegeként szerepelteti Craig Muldrew *The 'Middling Sort': An Emergent Cultural Identity* (A „middling sort”: egy formálódó kulturális identitás) című tanulmányát. A szerző a „középső” társadalmi réteggel foglalkozik, mely állítása szerint nem rendelkezik egy, a *gentry*-éhez hasonlítható csoporttudattal. Mégis vannak olyan tényezők, amelyekben keresztül – még ha nem is csoportként – megfogalmazzák a saját társadalmi pozíciójukat. Ilyen az anyagi kultúra, a közös ünnepek, a szokások, melyeknek nagy része a városhoz kötődik. Ilyen az a gondolkodásmód is, melyet erősen meghatároz a *middling sort* egyik alapvető tevékenysége, a kereskedelem, valamint az ebből fakadó profitorientáltság, mely egészen újfajta gazdálkodási módokat eredményez. A profitorientált gondolkodásmódnak a másik, dolgozó oldalán helyezkedik el a legalsó társadalmi réteg. Ezzel a munkabéreknek kiszolgáltatott, a gazdasági változásokra így különösen érzékeny csoporttal foglalkozik Jeremy Boulton tanulmánya (*The 'Meaner Sort': Labouring People and the Poor – Az „alantasabbak”: munkások és szegények*). Az árnövekedés és a keresetek reálértékének csökkenése értelemszerűen vezet a szegénység és a koldusok számának növekedéséhez. A tanulmány alaposan körüljárja a szociális gondoskodás a korszakban egyre sürgetőbb problémáját, az érdemes és érdemtelen szegények kérdését. A szegénytörvények a kötet számos tanulmányában újra és újra felbukkannak, hiszen ezek a probléma kezelési törekvéseinek megvilágításához alapvető forrásokként szolgálnak, és azért is, mert a fokozatosan szigorodó szabályozás egy, az élet több területét átható probléma jelenlétére világít rá.

A társadalmi rétegekhez köthetőkön kívül másféle identitásokkal is számol a kötet. Alexandra Shepard azt igyekszik bemutatni, hogy a nemi identitás, amely a korszak kezdetén még változékony, nehezen megfogható, hogyan és miért kényszerül a korszak végére definitív kategóriákba (*Gender, the Body and Sexuality – Gender, test és szexualitás*). A szerző bemutatja azt a kezdeti állapotot, amelyben a férfi-női szerep sok téren felcserélhető volt (például családi vállalkozásban résztvevő nők

esetében), és mindazokat a korabeli vélekedéseket, melyek ebből az esetleges felcserélhetőségből félelmet és frusztrációt szültek (főleg a férfiakban). Néhány ponton azonban a tanulmány alaposabb alátámasztásra szorulna, bizonyos állításai (például a sperma-központú férfiasság dominanciája⁴) nincsenek eléggé alaposan kidolgozva a szövegben. Shepard szerint a gyarmatokon szerzett új tapasztalatok és az addig ismeretlen nemi szerepek, lehetőségek taszító volta kényszerítette bele egy sokkal szigorúbb szabályozottságba az angol nemi szerepeket. A gyarmatokon szerzett másság-tapasztalatok pedig nem csak a nemekkel kapcsolatos gondolkodásmódot formálták, hanem az identitástudat egészét. A mássággal természetesen nem kizárólag a gyarmatokon kerülhettek kapcsolatba az angolok, de ez vitathatatlanul nagy érintkezési felületként szolgált. Alison Games tanulmánya (*The English and 'Others' in England and Beyond – Az angolok és „mások”, Angliában és azon túl*) igen körültekintően igyekszik bemutatni az összes lehetséges érintkezési felületet, megismerhető csoportot: a gyarmatok népeit, az Anglia területére bevándorló protestáns menekülteket, a vidéken vándorló cigányokat stb. A szerző jól strukturáltan, különböző találkozási lehetőségek mentén mutatja be ezeket a lehetőségeket, ilyen a kereskedelemé, a betegségeké, a nemeké. A rengeteg új tapasztalat hatására megfigyelhető, ahogy az identitástudat jobban behatárolttá vált.

Az identitás kialakításához szorosan kapcsolódnak azok a közösségek is, melyekben az emberek éltek és gondolkodtak. Ennek a kötet egy tanulmánypárost szentel, a *Little Commonwealths I–II*-t (*Kis közösségek I–II*). Linda Pollock *The Household and Family (A háztartás és a család)* című szövege a háztartást és a családot, a társadalom alapegységét járja körbe. Bemutatja a nők, a férfiak és a gyerekek szerepét a családon belül, a család eltérő jelentéseit, funkcióit a különböző társadalmi rétegek számára, a rokoni kapcsolatháló fontosságát. Malcolm Gaskill a közösségek működését, a fizikai környezet (épületek) és a szomszédság formáló hatását részletezi *Communities (Közösségek)* című tanulmányában. Kiemel olyan elvárt viselkedésmintákat, melyek a közösség (ön)szabályozására szolgálnak, és melyek az éppen felemelkedő társadalmi réteg, a *middling sort* megerősödésével jelentősen átalakulnak a korszakban.

Az identitáshoz hasonlóan fontos gondolat a kötet egészében a kisebb, helyi tényezők szerepe. A tanulmányok mindegyike átfogó változásokat, jelenségeket vizsgál, legtöbbjük azonban remekül bemutatja, hogy a nagy változások milyen lokális tényezőkből tevődnek össze, és az egész kötet a kis egységekből összeálló nagy Anglia-gondolat körül mozog. Rögtön a kötet elején Paul Griffiths összeírásokkal foglalkozó tanulmánya (*Surveying the People – Az emberek felmérése*) bemutatja, hogy Anglia teljes egésze csak részeiben, a helyi plébániák összeírásaiból volt megismerhető önmaga számára. Ez volt a legfontosabb módja az információgyűtésnek, és a korszakban folyamatosan egyre fontosabbá vált: új „iparágat” teremtett, rengeteg embert foglalkoztatott a könyvkötőktől kezdve a papírok szellőztetésére tartott fiúkiig, egyre több minden lett tárgya az összeírásoknak. Griffiths

⁴ Shepard állítása szerint a férfiasság elsődleges szimbólumaként sokkal inkább a sperma, és annak forrása, a herék funkcionáltak, mint a pénisz. Ez elsődlegesen az orvosi témájú írásokban jelenik meg, majd a tágabb kulturális közegben is elterjedtté válik. Ennek alátámasztására azonban a szerző kevés adattal szolgál.

funkcionális nézőpontból közelít az összeírások felé, és szépen bemutatja, mekkora szerepe volt az egészről alkotott kép létrehozásában a helyi összeírásoknak.

A kötet urbanizációval foglalkozó tanulmánya is lényegében a kis elemekből összeálló egész gondolatmenetét követi. Phil Withington az angol városhálózat korabeli alulfejlettségéről, visszaeséséről elterjedt nézetet igyekszik megcáfolni *Urbanisation (Urbanizáció)* című szövegében. Meggyőzően mutatja be a sajátos angol városhálózatot, mely kisebb városok alkotta szorosabb regionális hálózatokból (melyeket a szerző *cultural provinces*nek, kulturális tartományoknak nevez) áll. Ezeket a területi egységeket London köti össze, leginkább a kereskedelmen keresztül, melyet elengedhetetlenül követ az ipar, a posta stb. Az ezekkel együtt járó társadalmi újrendeződés pedig új fogyasztási trendeket (például kávézás), ezáltal új munkatípusokat (például pincérkedés) teremt a városokban, melyek változások újabb sorozatát generálják. Withington szerint a kora újkori Anglia kapcsán nem egy elmaradott, hanem az Európában megszokottól eltérő működésű városhálózatról beszélhetünk, melynek alapvető sajátága, hogy lokális elemekből tevődik össze.

A helyi tényezők fontossága Tim Stretton joghasználatról foglalkozó tanulmányában (*The People and the Law – Az emberek és a törvény*) is megjelenik, bár itt annak gyakorlati megvalósulása miatt. Stretton a joghasználat kapcsán az összeírásokéhoz hasonló felfutást figyel meg. A forradalomig folyamatosan növekszik a peres ügyek és a joggal foglalkozó személyek száma. Az 1640-es évek után azonban látványos visszaesés következik be. Az ügyek lefolyása egyre hosszabb, bonyolultabb, költségesebb – épp az egyre nagyobb számú hozzáértő személy versenyhelyzete miatt –, az egyszerű emberek így elidegenednek a jog világától, a pereskedések száma csökken. A tanulmány kitér emellett az ekkor újként megjelenő büntípusokra, illetve a már meglévő büntettek megítélésének átalakulására. Stretton bemutatja, hogyan mozdítja el az egyre gyakoribb ügyvédi részvétel, valamint az újfajta elkövető képe (a morálisan gyenge hétköznapi ember helyébe lépő romlott szörnyeteg) a szexuális büntettek tárgyalásait az áldozathibáztatás irányába. A helyi közösség pedig kiemelkedően fontos szerephez jut a joggyakorlásban. A szerző szerint tanúként, esküdtként egyfajta közösségi igazságszolgáltatásról lehet beszélni, másrészt a központilag meghozott törvények és rendeletek számtalan sajátos, helyi módon működtek: a helyi hatalom a törvényeket kénytelen volt a közösség tűrőképességéhez igazítani.

A második fejezet legtöbb tanulmánya specifikusabb témával foglalkozik. A szövegek rövid és alapos összefoglalókat adnak, melyek hozzásegíthetnek egy alapvető információkat magában foglaló, mégis átfogó kép kialakításához. Ilyen bevezető szöveg lehet például Jane Whittle földbirtokrendszerrel foglalkozó tanulmánya (*Land and People – A föld és az emberek*). A szerző a középkorból megmaradt, kvázi feudális rendszert is röviden bemutatja, ezáltal könnyebben érthetővé téve a tanulmány gondolatmenetét. Három nagyobb jelenség mentén mutatja be a társadalom földbirtokkal való kapcsolatát. A három fókuszpont a felhalmozás, a bekerítés és a haszonbérlet elterjedése. Ezekkel együtt jár a földbér és a munkabér közti különbség folyamatos növekedése, mely az egész társadalom működésére hatást gyakorol, mivel ezáltal a házasságok későbbre tolódnak, a munkavállalások típusai megváltoznak, új konfliktustípusok jelennek meg. A mezőgazdasági

változásokkal szoros összefüggésben álló konfliktusok, például a gabonaárak növekedése miatti lázadások is a polgári elégedetlenség megnyilvánulásának egyik lehetséges formáját jelentik John Walter *Authority and Protest (Hatalom és tiltakozás)* című tanulmányában. A lehetséges megnyilvánulási formák és a megelőzés finom módszerei mellett Walter bemutatja, hogyan értelmezi félre folyamatosan a központi autoritás a kiváltó okokat, és emiatt hogyan tesz nem megfelelő lépéseket a megoldásukra.

Az átfogóbbnak tekinthető témák tárgyalása is elengedhetetlen, és a szerzők ezt is jól oldják meg. A kötet által felölelt időszak alatt majdnem folyamatosan zajló reformációt nem az egyház, hanem a társadalom szempontjából megközelítve mutatja be Alec Ryrie tanulmánya (*Reformations – Reformációk*). A szerző a lelki-ségbeli problémák helyett társadalmi problémákon keresztül igyekszik körüljárni a reformáció hatásait. Ilyen a szociális gondoskodási rendszer széthullása a kolostorok feloszlását követően és a társadalom megoszlása a felszabadult földbirtokok széttörése miatt. Ryrie elemzése szerint a reformáció egy olyan, mindenkit érintő folyamat, mely a korszak elején a vallás által egyesített Angliát előbb darabjaira szabdálja, majd a maga kedve szerinti megosztottságban egyesíti újra. Szintén a korszak egyik legnagyobb változását bemutató szöveggént pozicionálja magát Adam Fox *Words, Words, Words: Education, Literacy and Print (Szavak, szavak, szavak: oktatás, műveltség és nyomtatás)* című tanulmánya. Az oktatás kiterjedése, az írni-olvasni tudás arányainak növekedése valóban kiemelkedően látványos a kora újkorban. Fox a témát több szempontból közelíti meg, bemutatja az írásos kultúrába egyre jobban bevonódó új csoportokat (nők, *middling sort*), a kézírás és a nyomtatás betűtípusainak változását, a kiszélesedő közegnek szóló irodalmi piac összetételét (devóciós szövegek, *Book of Common Prayer*, versek és drámák, útmutatók kertészkedéshez stb.) és működését (például utazó árusok). Jól érzékelteti, hogy a korszakban megfigyelhető kiszélesedés milyen hatalmas mértékben változtatta meg mind a kultúra működését, mind pedig azoknak a társadalmi csoportoknak az életét, akik kapcsolatba léptek a nyomtatott szó világával.

A nyomtatott termékek fogyasztásán túl a kötet az anyagi kultúráról és a fogyasztásról egy átfogóbb tárgyalást is kínál Adrian Green tanulmányában (*Consumption and Material Culture – Fogyasztás és anyagi kultúra*). A szerző ezt a tág témát igyekszik röviden bemutatni, bizonyos esetekben azonban ez sajnos elnagyolt kijelentésekhez vezet, melyek bővebb példaanyagra szorulnának. Több önmagában is érdekes témát ölel fel a kutatás. Green ír a háztartás anyagi világáról, a házassokra koncentráló piacról, a sírkövek használatának popularizálásáról, arról, hogy az alsóbb társadalmi rétegek hogyan igyekeznek utánozni a felsőbbeket. Ezek azonban bizonyos esetekben véletlenszerűen hatnak egymás mellett, és a tanulmány nem hangsúlyozza ki olyan mértékben a változásokat, mint szükséges lenne.

A kötet zárószövegeként Andy Wood *History, Time and Social Memory (Történelem, idő és a társadalmi emlékezet)* című tanulmánya olvasható. A szöveg azzal a problémával foglalkozik, hogy mi segít az embereknek az emlékezésben. Wood bemutatásában számos olyan esemény, folyamat felbukkan az emlékezést segítő fogódzóként, mely a kötet egy-egy tanulmányának témája volt. Ilyen például a reformáció, az azt követő lázadások és a földbirtokosi réteg lecserélődése, a kolostorok feloszlása. A kötetben egyébként kis figyelmet kapó angol forradalom itt annál fontosabb

szerephez jut az addig tapasztalt legtraumatikusabb élményként, mely a materiális pusztításon keresztül beleivódik a környezetbe, a helyi emlékezés alapjaiba.

A kötet összességében megfelel a saját célkitűzéseinek, alapos összefoglalót ad a kora újkori Anglia társadalomtörténetéről. A tanulmányok a korszakban lezajló változások jelentőségét és intenzitását jól szemléltetik, a témák változatosságának köszönhetően pedig a kötet egy átfogó társadalomtörténeti képet nyújt. Az összefoglaló jelleg ellenére a tanulmányok nem keltenek pusztán a szakirodalmat ismétlő benyomást, hanem a legtöbb esetben dinamikusan használva azt, nem csak jó szintézist nyújtanak, de számos új problémát is felvetnek.

Virág Csilla

Felhasznált irodalom és rövidítések

CRICK–VAN HOUTS

2011 *A Social History of England, 900–1200*. Eds.: Crick, Julia – van Houts, Elisabeth. Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

HORROX–ORMROD

2006 *A Social History of England, 1200–1500*. Eds.: Horrox, Rosemary W. – Ormrod, Mark. Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

